

**“ЦЬОГО ЧЕКАЄ ВІД ТЕБЕ ТВОЯ ВІТЧИЗНА”:
“СРОДНА” ПРАЦЯ У “ПЛОДОНОСНОМУ
САДУ СУСПІЛЬСТВА” ГРИГОРІЯ
СКОВОРОДИ**

**“YOUR MOTHERLAND AWAITS THIS
FROM YOU”: HRYHORII SKOVORODA’S
“CONGENIAL” WORK IN THE “FRUITING
GARDEN OF THE SOCIETY”**

Максюта М. Є.,
доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(Україна, Київ), e-mail: sokolova9403@ukr.net

Maksyuta M. E.,
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
(Ukraine, Kiev), e-mail: sokolova9403@ukr.net

Г. Сковорода обстоював положення, що кожна людина може й повинна оволодівати можливостями щасливого життя завдяки відповідно освоєній якості своєї праці, як необхідної основи життєздійснення – необхідності за її природою “сродної” праці. У статті наголошується, що концепція “сродної” праці у першу чергу демонструє глибинну унікальність єдності життя й філософської творчості українського мислителя, геніальність філософських прозрень якого у тому й полягала, що він зумів артикулювати на всезагально значущих людиностверджувальних вимірах праці, як життєбуттєвистого чинника людини й суспільства, умови гармонізації їх взаємодії. Високий гуманізм світоглядно-філософських поглядів Г.С. Сковорода демонструє прагнення мислителя максимально об’єктивно, із врахуванням важливіших обставин життєздійснення виявити й обґрунтувати найсприятливіші подальші перспективи розвитку суспільства.

Ключові слова: спорідненість, щастя, доброчинність, вдячність, життєтворчість.

H. Skovoroda maintained the provision that every human can and must master the possibilities of happy life thanks to correspondingly mastered quality of their work as a necessary ground for life fulfillment – a necessity by their nature of “congenial” work. The article emphasizes that the concept of “congenial” work demonstrates, in the first instance, in-depth uniqueness of the unity of life and philosophical creativeness of the Ukrainian thinker, whose philosophical insights genius exactly was that he was able to articulate, on universally meaningful human asserting measurements of work, as a life-existing factor of human and society, the conditions of harmonization of their interaction. High humanism of H.S. Skovoroda’s world-view and philosophical views demonstrates thinker’s striving – maximally objectively, with regard to the most important circumstances of life fulfillment – to find and substantiate the most favorable further prospects for the development of the society.

Keywords: congeniality, happiness, decency, gratitude, life creativeness.

Г. Сковорода наголошував, що вибір людиною свого, “сродного” шляху, сфери “природовідповідності” праці є вихідною і визначальною передумовою уникнення можливої втрати себе. Дотримання цієї вимоги має бути визначальною спрямовуючою життєвого вибору. “Роби те, до чого народжений, будь справедливий і миролюбний громадянин” [3, с. 447].

У світоглядно-філософських пошуках Г. Сковорода феномен “сродності” має *універсальне* значення. “Сродна” праця як ствердження у максимально сприятливий спосіб освоєних завдяки самопізнанню внутрішніх якостей, “свого Бога”, є і гідною демонстрацією свободи морально відповідальної індивідуальності у світлі усвідомленого принципу. Але “спорідненість” є також способом життєздійснення соціального суб’єкта, надаючи життєвого смислу відношенням до світу та інших людей. У визначенні світовідношень кожен повинен чинити надзвичайно розважливо та відповідально, а не свавільно чи дослухаючись до порад ближніх. Тому жити у “сродності” може й повинна людина морально гідна, свідомо свого призначення, смислу життя і, разом з тим, – як громадянин суспільства, коли доброзичливе ставлення до життєвого вибору іншої людини та до її “сродності” сприймається загальновизнаною нормою, толерантно. “Сродність” – засаднича умова упевненості в об’єктивній виправданості життєвого шляху, мужності виконання визначених зобов’язань, відважності витримувати життєві катаклізми, з одного боку. А з іншого – і симпатія, як переживання доброзичливості та прихильності також визначається “сродністю”.

А отже, відлік пошуку необхідних засад і добропристойного, щасливого життя, і справедливого суспільства – у “сродності”, жити зі своїм Богом: для українського мислителя “Бог”, “Друг”, пізнане своє “серце” – надійний захисник буття в добробуті та щасті. Розмаїте, складне суспільне буття може й повинно формуватися у світлі зазначених підходів як “годинниковий механізм”, – але, постійно наголошував Г. Сковорода, лише якщо люди у такому суспільстві за їхньою життєвою позицією відповідні до особливостей його функціонування і дотримуються гідних вимог та обов’язків життєздійснення. Тому не випадково у своїх діалогах, трактатах та листуванні він зазначав: “Моя розмова стосується лише людинолюбних душ, чесних станів і благословених видів промислів, які не суперечать Божому й людському закону, а складають плодonoсний Церкви, ясніше кажучи, суспільства сад, як окремі частини складають годинниковий механізм” [3, с. 418]. Якраз цими якостями найперше визначається людське життя, а не його тривалість.

Для ідеї “сродності” Г. Сковорода характерна “понадчасовість”, бо, зрештою, за будь-яких умов врахування природних потреб та здібностей, як засадничих норм життєдіяльності людини, не лише не втрачає своєї актуальності, а постійно зростає.

Наприклад, це демонструють теоретичні дослідження проблем змісту, форм і методів навчання на усіх рівнях розвитку сучасної освітньої системи [Див.:1]. Той чи інший вид обдарованості у підсумку є демонстрацією можливостей внутрішньої цілісності особистості – у конкретних проявах обдарованості завжди представлена індивідуальність, яка прагне зреалізувати себе у даному виді діяльності, адже, запитує Г. Сковорода: "... Чи від тебе залежить взяти буття?" Не слід уникати потреб природи, внутрішніх потягів до конкретного виду діяльності, а, навпаки, їх ретельно пізнавати, освоювати й задіювати – у цьому започаткування життєвого шляху людини, котра, відповідно, спромагатиметься достойно виконувати вимоги до посадки, яких суспільство пропонує велике розмаїття, і кожен може віднайти свою "стать" [3, с. 448]. Загалом, нерозпізнання у собі "скарбу" та його незадіювання *із користю для себе, а також для суспільства* свідчить про і щодо самого себе, і по відношенню до суспільства небезпечні наслідки протиприродних діянь, як і "некорисних", і "неможливих". Не занехання своєї природи, не ігнорування "свого Бога", а дотримання її норм – максимально прийнятна моральна вимога, "життєва програма". І якраз за цими засадами може або зміцнюватися, або послаблюватися, зв'язок між життям людини та буттям суспільства. Небезпечні для суспільства спроби ігнорувати виконання свого завдання – ретельного догляду, зміцнення та самостійного "добудування" "побудованого для головного добра", зокрема, також у тому, що у суспільстві при цьому буде "подвійна" втрата – і здатного щасливо життєздійснюватися індивідуума, із відповідним характером доброзичливості та взаємоповаги відносин з іншими, і неотриманням ним максимально можливої віддачі від "сродної" праці. Адже суспільство пропонує найширші можливості та посадки для усіх без винятку, включно із "любителями прибутку". Недотримання ж цього призводить до ушкодження суспільного "годинникового механізму" [3, с. 447].

Крім того, освоєння та зміцнення "побудованого для головного добра" відповідає вимогам життєздійснення і як процесу зміцнення фізичного здоров'я. Адже, за виразом Г. Сковороди: "Яка солодка страта здоров'я та літ у головнім природнім ділі! Тоді-бо життя наше буває жертвою пахоців Господові" [3, с. 448]. "Страта здоров'я" у "сродній" праці не обтяжлива, є природною реалізацією фізичних можливостей, людське тіло також набуває "природовідповідного" статусу. Адже не "зовнішнє" його збереження, по суті, яке, саме по собі, позбавлене високого сенсу, а його відповідне "включення" у "сродний" процес є цілком зрозумілим спрямуванням його призначення, - як *перетікання можливостей тіла* у "природовизначену" "сродну" працю.

І тому Г. Сковорода також застерігає від спокуси засвоєння "букваря" недостойних життєвих несродностей: "Перший ганок і передухіддя, що веде до пагуби, і сама найперша навичка, ніби буквар, що

вчить нас бути супостатами Богові, отака: А. Входити у неспоріднену стать. Б. Нести посаду, супротивну природі. В. Вчитися тому, до чого не зроджений. Г. Дружити з тими, до яких не є народжений. Ці-бо доріжки є прямий шлях до нещастя" [3, с. 418]. Перші вороги людини - її "внутрішні" похоті, свавільні пориви, невиправдані природою починання, що, зазвичай, викликаються чи безпідставними порадами сторонніх, чи ж відсутністю знань про себе, про свої "сродності", тому лише співчуття може викликати спрямований свавільною душею: "Яке-бо дурне те, що супротивне блаженній природі. А девіз тих, хто не у "сродності": "Дерзай, хоч і недоречі!" [3, с. 437].

Отже, найпершою повинністю має бути – дотримуватися добродетності, відповідно сприймаючи та переосмислюючи, як доконечно життєво визначальні, всезагально значущі моральні "приписи" природи, намагаючись *почути і збагнути*, сприймаючи їх, як умову формування "другої людини", потреби "сродності". Процес "сердечного" зміцнення є найсприятливішим, радісним запануванням внутрішнього миру завдяки просвітлюваному проникненню вищих істин у найпотаємніші душевні закутки. Це і є, власне, уважне практично життєве дотримання застережень уникнення "пагуби" самознищення найціннішого – внутрішнього неповторного світу, "скарбу", яким обдаровує кожного Господь, і що, отже, повинно поціновуватися як вище "зіволєння". Адже якраз ті, що залишаються внутрішньо пасивними, перебувають у "несродності", а таких у суспільстві переважна більшість. Тому слід розмежовувати, з одного боку, "ранг", яким відповідно до "статі" може наділятися людина, і "діло", реальну справу, яка виконується із задіюванням лише виключно внутрішніх якостей, отже, діло може виконуватися або належним чином, або ж неналежно.

Зокрема, у зазначених положеннях вимальовуються істотні відмінності підходу українського мислителя до розуміння проблеми людини та шляхів її вирішення від ідей і концепцій західноєвропейських просвітників XVIII століття. Матеріальні, світські інтереси та відповідна поведінка не є і не можуть сприйматися як визначальні спрямовуючі чинники життєдіяльності людини, навпаки, якраз за її вільною природою гідне життєздійснення її повинно розгортатися відповідно до її внутрішніх схильностей за принципом "сродної" праці. Дослідники творчості Г. Сковороди, зокрема, представники Київської антропологічно-екзистенціальної школи (В.І. Шинкарук та ін.) зосереджували пильну увагу якраз на концепції "сродної" праці як справді людського способу життєдіяльності. "Сковорода, мабуть, чи не найпершим із філософів Нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя в найпершу життєву потребу і найвищу насолоду" [4, с. 40]. Щасливою, тобто переживати внутрішнє примирення, "сердечну радість" та "душевну міцність", може бути лише людина, життя якої не суперечить її внутрішній природі – пізаному в собі своєму

Богові. Доконечним і визначальним внутрішнім імперативом зманифестування заклику “пізнай себе” є дотримання вимоги “сродної” праці. В історії соціально-філософської думки, по суті, не надавалося подібного значення феномену праці, як смисложиттєво стверджувальному чиннику людини “істинної”. “Запитальності” до світу можуть і повинні бути позначені високим смислом життєбуттійності пошуку “істинності і правдивості” світу людини і світу для людини, з позицій її внутрішнього життя, без зовнішніх, “допоміжних” добудов. “Свідчити про світ – значить добровістити істину, правду і Царство Боже всередині нас” [3, с. 445]. У відношенні “людина-світ” у якості визначальної постулюється природа людини із “наскрізними” для неї, заснованими на пізнанні себе, прагненнями реалізування відповідного способу життя.

Спрямовуючі висвітлення порушеного питання орієнтири формуються у процесі переосмислення єдності життя й філософської творчості Г. Сковороди, наголошується у присвячених цим проблемам працях. Так, М. Попович зазначає, що український мислитель упродовж усього життя прагнув бути “просто Григорієм Савичем Сковородою” – людиною, із характерними йому людськими якостями, натомість, заглиблюючись у свій внутрішній світ, аби пізнати свої життєві цінності, свою “сродність”, на чому він неодноразово також наголошував у листуванні. Людина від початку має вільно про-являти себе у світі, уникаючи деструктивних впливів останнього, вона – само-стійна у її життєздійсненні, апелюючи до свого Бога, повинна встояти, укорінюючись в освоєній “субстанції” свого єства. Жорстке відмежування від впливів зовнішнього світу, від гонитви за багатством є необхідною при цьому умовою.

По суті, отже, обстоюється ідея якісно нового філософського переосмислення світу, як пошук, у першу чергу, “неповторної субстанції людського єства”, що “має бути вивільнена від усіх впливів “світу”, що її ловить, виявлена перед розумовим поглядом людини, осмислена – лише таким чином людина вільно здобуває своє єство. Це означало відкрити в собі своє серце” [2, с. 285].

“Сердечні” спрямування світоглядно-філософських пошуків Г. Сковороди, з метою обґрунтування людиностверджувальних умов, носили у дійсності революційний характер – як глибоко відмінні від традиційно усталених ідей і поглядів на людину і людську природу. Його позиція позначена чітким обстоюванням потреб і умов гідного, “істинного” життєздійснення людини, яка *сама і вільно*, сповідуючи вищі моральні цінності, покликана реалізувати зазначені вимоги, як, у певному смислі, “господар” свого “сердечного” життя. “Апеляція до серця як субстанції особи найгостріше суперечить філософії людини, що панувала в староукраїнській шкільній традиції” [2, с. 285]. Зміни у внутрішньому житті, за Г.С. Сковородою, відображаються переходом від “старого” серця до серця людини, позначеної вну-

трішніми перетвореннями, “очищенням” від впливу плотської тлінності – до “совершенного серця”, до “чистосердечності”. Внутрішні перетворення є життєбуттійнісне утвердження “совершенного серця”, вільного від жорсткої залежності від зовнішнього світу, його “злої волі”. Спроможність бути незалежним від “злої волі” – свідчення статусу свободи, душевного миру, веселості і щастя. Щасливим є народжений вдруге, по-людськи природно, відповідно до своєї природи зреалізовуючи своє призначення. Логічно, що щаслива людина переживає *почуття вдячності* своїй долі, а її відносини з іншими постають одухотвореними любов’ю, щирістю та доброзичливістю. Але, отже, і суспільство не може не бути зацікавленим у послідовній реалізації даного принципу. Адже, якщо “Бог всюди”, а щастя – стан, що, рівною мірою, розглядається як найбажаніший для кожного, то шлях до нього також відкритий, але має долатися самостійно, коли кожен посідає здатне задовольняти його внутрішні потреби “рівно-справедливе” місце у суспільстві. Тому Г. Сковорода і констатує: “Бог подібний до багатого водограю, що наповнює різні посудини, відповідно до їхнього об’єму. Над водограєм напис: “Неоднакова всім рівність” [3, с. 436]. Ідеал “нерівної рівності” – важливіший чинник антропології Г. Сковороди, зокрема, він послужив предметом висвітлення в його діалогах і трактатах, у “Саду божественних пісень”. Він демонструє вимогу рівності повноти життєздійснення людських індивідуальностей, що синтезує здатність бачити, сприймати реальну дійсність буття суспільства, але є також демонстрацією здатності бути послідовним прихильником суспільних, культурних традицій і цінностей, відданим ідеалам свого народу, як вдячним, “добро-родним” поціновувачем суспільних “должностей”, неупередженість та повагу до “сродності” інших, душевну делікатність і, разом з тим, зміцнену вірністю своєму Богові непохитність переконань.

Закономірно, що і “сутність нещастя” український мислитель прямо й безпосередньо пов’язує з тим, наскільки високу посаду, не відповідну їй за природою, *посідає людина*. Бо ж при цьому, по-перше, з необхідністю втрачається даний за природою “скарб”, коли людина змушена працювати в зовсім іншій сфері, а, по-друге, неналежним виконанням своїх трудових обов’язків шкодять суспільству, “ображаючи друзів та родичів, співвітчизників та іноземців”. Зайнятий “не сродною” роботою працює погано, позбавлений “завзятості” й невтомності, не має любові до своєї праці. Тому визначальним екзистенційним чинником життєбуття “чесних станів і благословених видів промислів” і є закорінені в людській природі “бажання та старанність”, як джерело “працелюбності”: внутрішня природа людини, яка тому й повинна усебічно пізнаватися, синтезуючи й зміцнюючи потреби “сродної” праці.

Відтак, наскрізно життєбуттійнісною є послідовність: “природа” людини, як “матір бажання”, на її основі “започаткування, схильність і рух” та бажан-

ня, “сильніше неволі”, коли у підсумку вона “прагне до праці та радіє з неї, як зі свого сина” [3, с. 419]. Праця як чинник “природозакоріненості” людини, реалізації проявів її відповідності своїй природі набуває високого морально-філософського статусу, достойного життєздійснення.

У філософсько-антропологічних пошуках Г. Сковороди феномен “сродної” праці реалізується водночас і як спосіб утвердження “істинної людини”, і возз’єднання людини та суспільства умовами оптимального функціонування останнього – налагодженням “рухом суспільної машини”.

На наш погляд, важливо зацентрувати при цьому на наступному. Наголошуючи на необхідності в усьому “бачити двоє”, Г. Сковорода, таким чином, у *світлі якраз цієї вимоги і працю* репрезентує у внутрішній єдності її “процесуальності” та “результативності”. Процес конкретного виду “сродної” праці повинен розглядатися в якості істинного джерела задоволення і щастя, незалежно від, власне, передбачуваного результату трудової діяльності: якщо людина спробує розкривати свої людські здібності у “сродній” праці, вона вже щаслива, і це, по суті, демонструє визначальний смисл її трудової діяльності.

Глибокий життєбуттійнісний смисл сквородинівського принципу - “Цього чекає від тебе твоя вітчизна” у тому, що послідовна, все змістовніша реалізація вимоги “пізнай себе”, свого внутрішнього світу, себе як неповторної індивідуальності – це пошанування себе у розкритому, оприявленому статусі, пошанування свого покликання. Людина, котра пізнає, пізнала та пошановує себе також, рівною мірою, демонструє любов та пошану до інших людей, що, отже, згуртовує суспільство, пробуджує переживання почуттів патріотизму. Людина, життя якої – відповідь на очікування вітчизни, спробує діяти завжди і всюди так, як би вона чинила для себе, що, зрештою, сприятиме зміцненню суспільної справедливості. Опанування “сердечного” життя та прагнення визначити важливіші життєві цілі й завдання і реалізувати їх практично в реальних умовах життєздійснення демонструють, таким чином, можливості бути собою у світі. Умовою подібних життєпроявів є постійна змістовна внутрішня *душевна праця* возз’єднання “істин” серця, як основи утвердження “сродної” праці. Правом “бути собою” володіє внутрішньо цілісна індивідуальність, позначена відкритістю, доброзичливим відношенням до дійсності, спроможна переживати й розуміти глибину та неоднозначність сущого: “буває собою” уся повнота довершеності конкретної людської індивідуальності, як визначальною умовою досягнення щастя, і тому, наголошував Г. Сковорода, усі люди у цьому відношенні рівні, як *сповнені* проявів своєї індивідуальності, що, власне, і відкриває реальну перспективу щасливого життя, вільного від, внаслідок байдужого ставлення до неповторності своєї людської природи, деструкцій життєпроявів, недотримання природовідповідності.

Список використаних джерел

1. Максютя М. Філософія в системі освіти. – К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 384 с.
2. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: “АртЕк”, 1998. – 728 с.
3. Сковорода Г. Розмова, названа алфавіт, або буквар миру // Сковорода Г. Твори. – Т. 1. – С. 413–463.
4. Шинкарук В., Іваньо І. Григорій Сковорода // Сковорода Г. Повне збір. творів. – У 2-х т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 11-57.

References

1. Maksiuta M. Filosofiia v systemi osvity. – K.: DP “Vyd. dim “Personal”, 2018. – 384 s.
2. Popovych M. Narys istorii kultury Ukrainy. – K.: “ArtEk”, 1998. – 728 s.
3. Skovoroda H. Rozmov, nazvana alfavit, abo bukvar myru // Skovoroda H. Tvory. – T. 1. – S. 413 – 463.
4. Shynkaruk V., Ivano I. Hryhori Skovoroda // Skovoroda H. Povne zibr. tvoriv. – U 2-kh t. – T.1. – K.: Nauk. dumka, 1973. – S. 11-57.